

Popüler Kültürde Tutunmak: Osmanlı Kahvehanelerinde Hikâye Anlatıcıları (1550-1850)

Navigating Popular Culture: Storytellers in Ottoman Coffeehouses (1550-1850)

Mustafa Altuğ Yayla

Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0003-4793-2385, E-Mail: altug.yayla@samsun.edu.tr

Öz

Diyâr-ı Rûm'da 16. yüzyıl dolaylarında görünürlükleri artan âşık, meddah ve hâyalî gibi icracıların anlatı mekânı olarak kahvehaneleri mesken tuttukları ve bu mekânlarda icralarda buldukları bilinmektedir. Bu makalede hikâye anlatıcıları olarak kategorize edilmiş icracıların, Osmanlı döneminde kolektif bir anlatı zemini inşa ettikleri ve performanslarını muhataplarının beklentilerine göre şekillendirerek bir tahkiye ekonomisi oluşturdukları öne sürülmüştür. Kahvehanelerin müdahillliği ile şekillenen bu ekonomiyi popüler kültür bağlamında incelemiş olan makalede, anlatıcıların kendi içinde bir çeşit piyasa oluşturarak Osmanlı'da patronaj temelli metin üretim pratiklerinden farklı bir bağlamın içinde icralarını şekillendirdikleri ve popüler kültürde tutunmak adına muhtelif taktikler geliştirdikleri iddia edilmiştir.

Abstract

During the Ottoman period, performers such as âşık, meddah, and hâyalî gained visibility in Diyâr-ı Rûm and performed in coffeehouses as narrative spaces. This article argues that these storytellers constructed a narrative ground nourished by collective culture and created a narrative economy by shaping their performances according to the expectations of their audiences. This article explores this economy, which was shaped by the involvement of coffeehouses, in the context of popular culture and discusses the tactics storytellers developed to navigate popular culture. It argues that unlike patronage, which was a common practice of text production in the Ottoman Empire, especially among the elite, storytellers operated in a market-like context.

Anahtar Kelimeler

Popüler kültür,
hikâye anlatıcıları,
kahvehaneler,
Osmanlı çalışmaları

Keywords

Popular culture,
storytellers,
coffeehouses,
Ottoman studies

Makale Tarihi

Geliş / Received
02.01.2024

Kabul / Accepted
31.03.2024

Makale Türü

Araştırma Makalesi
Research Article

Giriş

Modern dönem öncesi Osmanlı şehirlerinde uğraşları arasında ahaliye hikâyeler anlatmak olan meddah, âşık ve hâyali gibi icracıların bulunduğu bilinmektedir. “Hikâyeye anlatıcıları” olarak adlandırılabilir bu icracıların, 16. yüzyıl ortalarından itibaren sayıları hızla artan kahvehanelerde görünürlüklerini artırdıkları ve anlattıkları hikâyeler ile bu mekânlara işlerlik kazandırdıkları tespit edilmektedir. Anlatı mekânı olarak işlerlik kazanan bu mekânlarda performanslarını ahalinin beğenisine sunan icracılar, eserlerini kitleleri ile aralarında bir mutabakat zemini inşa ederek icra etme yoluna gitmişlerdir.

Bu makalede, ahalinin eğlenme ihtiyacına şehirli düzlemde karşılık veren kahvehanelerin, hikâyeye anlatıcılarının icralarında merkezî mekânlar olma hüviyetini kazanması ile popüler kültürü şekillendiren muhitlerin başında geldiği öne sürülmektedir. Dönemsel olarak kahvehanelerin Diyâr-ı Rûm’da¹ yaygınlaşmaya başladığı 16. yüzyıl sonlarından bir anlatı ve kendini gösterme mekânı olarak farklı bir kisveye bürünmeye başladıkları 19. yüzyıl ortalarını² kapsayan bir zaman dilimine odaklanan makalenin, böylesi geniş bir dönemi kapsamasının ortaya çıkan mikro düzeyli dönüşümleri göz ardı edebileceği ve konuya dair eksik bir manzara sunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat bu noktada araştırmanın Osmanlı popüler kültürü veya popüler kültürde hikâyeye anlatıcılarının yeri üzerine genel bir değerlendirme sunmaktan öte bu icracıların piyasada tutunmak adına geliştirdikleri taktikler üzerine genişleyeceği belirtilmelidir.

Makalede ilk olarak popüler kültür tabirinin Osmanlı bağlamında neye tekabül ettiği açığa kavuşturulmak istenmiş ve ahalinin temaşa etme arzusunun giderildiği ölçüde popüler kültüre tesir etme imkânı kazanan kahvehanelerin yayılma hızı ile hikâyeye anlatıcılarına ev sahipliği yapması arasında bir paralellik kurulmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, ahalinin istek ve arzularını gözeterik icralarını şekillendiren ve piyasanın kendine ait bir tahkiye ekonomisi oluşturmasında aktif bir rol üstlenen hikâyeye anlatıcılarının popüler kültürde tutunabilmek adına geliştirdikleri taktikler gündeme getirilmiştir.

Popüler Kültür: Kısa Bir Değini

Daha çok modern toplumlar için kullanılan popüler kültür tabirinin Osmanlı bağlamı için kullanılması netameli bir durum olarak görülebilir. Bu durum, popüler kültür tabirinin kullanımının Avrupa’da, 19. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan süreçte sanayileşme, kentleşme ve sonrasında medyanın etkisine giren kitlelerin kültürünü ifade etmek için

¹ Bu makalede Diyâr-ı Rûm tabiri ile Anadolu ve Rumeli bölgelerine işaret edilmektedir.

² 19. yüzyılda Osmanlı kamusal alanının yaşadığı dönüşümü kahvehaneleri de kapsayacak şekilde değerlendiren bir anlatı için bkz. Murat R. Şiviloğlu, *The Emergence of Public Opinion: State and Society in the Late Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 72-109.

kullanılmaya başlandığı düşünüldüğünde makul bir çekince barındırır.³ Diğer taraftan popüler kültür gibi toplumsal kuramlar ile beslenen tabirlerin son yıllarda modern öncesi toplumlar hakkında yapılan çalışmalarda da kullanıldığı tespit edilmektedir.⁴ Bu makalede popüler kültür tabirinin modern öncesi toplumlar üzerine yapılan araştırmalarda kullanım teşebbüsleri üzerine genel veya ayrıntılı bir değerlendirme yapılması makalenin sınırlarını aşma tehlikesi barındırdığı için popüler kültür tabirini Avrupa özelinde kullanan öncü araştırmacılardan Peter Burke'un nezaretinde "aktarıcılar" (*mediators*) üzerinden konuya yaklaşılmıştır.

Burke'e göre erken modern olarak adlandırdığı, takriben 1500 ila 1800 arasını içine alan dönem Avrupa'sında popüler kültürün yeniden üretiminde, yayılmasında ve aktarılmasında profesyonel veya yarı-profesyonel olarak gördüğü failer önemli bir role sahiptir. Bu anlamda Burke, dönemin popüler kültüründe profesyonel veya yarı-profesyonel olarak "resim yapan" (*painters*), "performans sergileyen" (*performers*) ve "gösteri icra eden" (*showmen*) kısaca aktarıcı rolünde belli kişilerin olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Burke, bu kişilerin gerek şehirlerde türlü mekânlarda arzıendam ederek icrada bulduklarına gerekse taşrada gezerek popüler kültürde kabul görmüş izlekleri gezdikleri yerdeki insanlar için tanıdık hâle getirdiklerine işaret etmektedir.⁵ Bu makalede de Osmanlı bağlamında hikâye anlatıcılarının (*storytellers*) popüler kültürün yayılmasında ve yeniden üretiminde başat birer aktör olarak görüldüğü vurgulanmalıdır. Zira Osmanlı'da da hikâye anlatıcıları, tıpkı Burke'un dönemin Avrupa'sı için zikrettiği aktörler gibi şehirlerde veya taşrada benzer bir faillik üstleniyor ve bu anlamda icraları ile popüler olanı belirlemede söz sahibi oluyorlardı.

Kahvehanelerin Popüler Kültürde Etki Alanının Genişlemesi

Osmanlı'da kahvehanelerin popüler kültürün şekillenmesinde söz sahibi mekânlar haline gelişini, İstanbul'u Diyâr-ı Rûm ahali için cazip hale getiren ayartıcı politikalar ve gittikçe kalabalık bir şehre dönüşümünün zaruri getirisi olarak ortaya çıkan şehirli kültür eşliğinde incelemek tutarlı bir

³ John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction* (Londra: Routledge, 2021), 5-13.

⁴ Bunun da, Annales ekolünün ortaya koyduğu ve tarihsel araştırmalarda disiplinlerarası yaklaşımları teşvik eden yaklaşımlar ile yaygınlaştığını düşünmek doğru olacaktır, bkz. Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-1989* (Cambridge: Polity, 1990), 95-105; popüler kültür tabirinin modern öncesi İslam tarihi çalışmalarında da kullanıldığı görülmektedir, bkz. Boaz Shoshan, *Popular Culture in Medieval Cairo* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).; ayrıca popüler kültür tabirinin Memlük bağlamına tatbiki konusunda eleştirel bazı değerlendirmeler için bkz. Jonathan Berkey, "Popular Culture under the Mamluks: A Historiographical Survey," *Mamlük Studies Review* 9/2 (2005): 134-135 ve 139; Thomas Herzog, "Mamluk (Popular) Culture: The State of Research," *Ubi sumus? Quo vademus? Mamluk Studies-State of the Art* içinde, haz. Stephan Conermann (Göttingen: V&R Unipress, 2013), 132-133.

⁵ Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe* (New York: Harper, 1978), 91-95.

zemin oluşturacaktır.⁶ Bu çerçeveden bakıldığında, fetihten önce 50.000 dolaylarında olan İstanbul nüfusunun 100 yıl sonra, yani 1550 dolaylarında en az beş misli artarak 250.000 dolaylarına eriştiğini tespit etmek önemlidir.⁷ İstanbul nüfusunun bu denli artışı muhtelif okumalara tabi tutulacak derecede çok katmanlı bir araştırma zemini sunuyor olsa da, sultanlar başta olmak üzere diğer devlet erkânı tarafından yürütölen vakıf temelli imar faaliyetlerinin şehrin cazip hâle gelmesindeki etkisi şüpheye yer bırakmaz niteliktedir.⁸ Nitekim yapılan bu faaliyetlerin zaman içinde ticari hacmin büyümesini mümkün kıldığı, bunun da tebaa adına İstanbul'da yaşamayı tercih edilir hâle getirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, özellikle fetihten sonra hızla genişleyen Osmanlı bürokrasisinin İstanbul'da konumlanması, çok sayıda medrese başta olmak üzere kurum binalarının ekseriyetinin burada inşa edilmesi, bunlarla paralel olarak yüksek gelirli devlet erkânının ikamet yerinin İstanbul oluşu ve bu kişilerin de kalem erbabına hamilikte bulunmayı gelenek hâline getirmesi gibi farklı nedenlerin İstanbul'u ahali için yaşanması cazip bir şehir hâline getirdiği açıktır.⁹ Bu tespitler ışığında, Cemal Kafadar'ın İstanbul'da, belli bir nüfus yoğunluğunun oluştuğu ve toplumsal etkileşimin özellikle gecenin de kullanımı ile daha mümkün hâle geldiği 17. yüzyıl başlarında bir şehirli kültürün ortaya çıkmış olduğuna dair geliştirdiği argöman kendine sağlam bir zemin bulmaktadır.¹⁰

Diğer taraftan Kafadar'ın bu tespitinden hareketle kahvehanelerin Diyâr-ı Rûm'da geniş bir toplumsal kabul eşliğinde hızla yayılmasında, bu şehirli hüviyetini taşıyan kesimin ihtiyaç, arzu ve beklentilerinin belirleyici olduğunu düşünmek tutarlı görünmektedir. Bu bağlamda kahvehanelerin dünyevi/kutsal ayrımı gibi zıtlık temelli ikiliklerin ötesinde, çoğunlukla dinî pratiklerle kuşatılmış cami ve tekkelerden, dünyevi bir eğence sunar görünümdeki meyhanelerden ve yine sosyalleşme imkânı sunması bakımından hamam ve berberlerden farklı bir mekân olarak öne çıkması dikkat çekicidir. Ahalinin kahve içmenin yanında, türlü sohbetlere gönüllölük esasına dayalı şekilde eşlik edebildiği, anlatılan hikâyelere tanıklık ederek icracıların eserlerine yön verebildiği ve hatta siyasi tenkitlerde dahi bulunabildiği bu mekânların gerçekten de ayrıksı bir yapıda olduğu açıktır.¹¹ Tüm bu tespitlerin ışığında, dinî veya dünyevi ikiliğine tabi tutulan

⁶ Bu şehirli kültür hakkında genel bir çerçeve için bkz. Ekrem Işın, "İstanbul'da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat," *İstanbul'da Gündelik Hayat* içinde (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 17-73.

⁷ İstanbul nüfusu konusunda bkz. Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 16 (2010): 195.

⁸ Şehirdeki imar faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. Çiğdem Kafescioğlu, *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2009), 53-109 ve 109-130.

⁹ Kalem erbabına patronaj konusunda bkz. Tuba Işınsu Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği* (İstanbul: Doğan Kitap, 2009), 15-29.

¹⁰ Bu konuda Kafadar belli bazı tespitlerde bulunur, bkz. Cemal Kafadar, "How Dark is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul," *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean* içinde, haz. Arzu Öztürkmen ve Evelyn Birge Vitz (Turnhout: Brepols Publishers, 2014), 244.

¹¹ Kahvehanelerin bu ayrıksı özellikleri konusunda dikkat çekici tespitler içeren bir çalışma için bkz. İlyaz Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekanları* (İstanbul: Gram Yayınları, 2013).

mekânlara alternatif bir mekân olarak işlerlik kazanan kahvehanelerin, ahaliye daha kapsayıcı düzlemde bir sosyalleşme olanağı tanıyarak uğrak mekânlar haline geldiği söylenebilir.

Kahvehanelerin geniş bir toplumsal kabul görmesini hazırlayan etmenlerin arasında Osmanlı şehirli kültüründe temelde sadece “davetlilerin” katılabildiği işret meclislerine bir alternatif sunuyor olması görülebilir. Bilindiği gibi seçkin, kısaca *zürefâ* kesim nezdinde edebî kültürün yeniden üretimi ve yayılması temelde dost veya bunun bir yansıması olan işret meclislerine dayanmaktaydı.¹² Bu anlamda işret meclisleri sadece tanışıkların kendi aralarında tertip ettikleri toplantılardan ibaret bir görüntü çizmekteydi.¹³ Fakat kahvehaneler bu tip meclislerden farklı olarak gelen kişileri davet usulüne tabi tutmuyor, onlara müşteri kimliğini giydirecek davetsiz girilebilmeye olanak tanıyordu. Bu anlamda nasıl herhangi bir müşteri istediği dükkânı keyfince ziyaret edebilirse, kahvehane müşterileri de bir kahvehaneyi “davetsiz bir şekilde” ziyaret edilebilme olanağına sahipti.

Bu açılardan 16. yüzyıl sonlarından itibaren Diyâr-ı Rûm’da görünürlüğü artan kahvehanelerin, meclislerle karşılaştırıldığında, popüler kültüre etkide bulunabilmek adına çok daha cüretkâr bir konumda bulunduğu söylenebilir. Zira farklı toplumsal katmanlardan gelen hemen hemen herkes, erkek olmak koşuluyla, kahvehanelerin müstakbel ziyaretçisi olma ihtimalini muhafaza ediyordu. Bu anlamda kaynaklara göz atıldığında kahvehane müşterileri arasında hamallardan alt ve orta seviye devlet görevlilerine, şairlerden medrese talebesi suhnelere ve hatta “dervîşân ve ehl-i irfân”a kadar geniş bir kesimin yer tuttuğunu öğrenmek şaşırtıcı değildir.¹⁴ Öyle ki dönemin önde gelen tarihçilerinden Peçevî (ö. 1059/1649?) kendi devrindeki kimi kalem erbabının büyük paralar harcayarak evlerinde ziyafetler tertip etmek yerine bir iki akçeye kahve ısmarlayarak dostlarını kahvehanelerde ağırlamayı alışkanlık hâline getirdiğini dile getirmektedir.¹⁵ Bu durum kahvehanelerin mekânlar arası hiyerarşiyi bozacak şekilde alternatif bir yapı ürettiğini ve üst sınıfa mensup kişilerin kahvehaneleri ziyaret etmekten öte yer yer meclis temelli kültüre dahi tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Yine bazı ulemanın bu dönemde kahvehanelerdeki sosyalleşme iklimine, ahalinin dinle arasındaki mesafenin açılması ve dinî

¹² İşret meclisleri konusunda genel bazı tespitler için bkz. Halil İnalçık, *Has-Bağçede 'Aş u Tarab: Nedimler Şairler Mutribler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 229-273; yine bkz. Tuba İşınsu Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin*, 29-59.

¹³ Osmanlı’da sadece seçkinler değil, herkes, kendi ekonomik gücüne ve statüsüne, bir meclis tertip edebildiği malumdur, bkz. Şeyma Güngör, “İstanbul Meddah Hikayelerinde Yer Alan Sohbet Meclisleri,” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Edebiyat-Kültür-Sanat)* içinde, Cilt 7, haz. Hatice Aynur (İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2015), 641-645.

¹⁴ Bu konuda çok sayıda örneği Değirmenci aktarmaktadır, bkz. Tülün Değirmenci, “Kahve Bahane, Kahvehane Şahane: Bir Osmanlı Kahvehanesinin Portresi,” *Bir Taşım Keyif Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* içinde, haz. Ersu Pekin (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 119-137.

¹⁵ İbrahim Peçevî, *Peçevî Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal. Cilt 1 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 258-259.

pratiklerin aksatılması merkezli tepkilerinin altında da alternatiffe kapı aralamış olması rol oynuyor olabilir.¹⁶

Davetsiz girilebilen mekânlar olarak bilinse de Osmanlı döneminde bütün kahvehanelerin aynı ziyaretçi profiline sahip olmadığı belirtilmelidir. Nitekim kahvehaneler üzerine kaleme aldığı eseri ile tanınan Ralph S. Hattox'un vurguladığı üzere bazı kahvehaneler, müşteri kitlesi ve buldukları konum nedeniyle mahalle kahvesi olma hüviyetine sahip olarak ziyaretçi kitlesinin ekseriyetle mahalle sakinlerinden ibaret olduğu düşünülebilir.¹⁷ Bu durum hiç şüphesiz bu gibi kahvehanelerin mikro düzeyli kültürel iklimler üreterek popüler kültürün mahallelere dek nüfuz etmesini mümkün kılıyordu. Öte yandan, Tahtakale gibi İstanbul'da hemen hemen herkesin yolunun düşebileceği, etkileşimin yoğun hissedildiği ticari muhitlerde kahvehanelerin müşteri yelpazesi çok daha geniş bir kitleye uzanmaktaydı.¹⁸ Bu açıdan bu tarz muhitlerin icracılara başka hiçbir yerde kolay kolay bulamayacakları bir etkileşim imkânı sunduğu ve popüler kültüre etki etmede imtiyazlı bir yerde konumlandığı söylenebilir.¹⁹ Hatta Tahtakale'nin bu imtiyazlı hâli Latîfî'nin (ö. 1582) *Evsâf-ı İstanbul* adlı eserinde de kendine yer bulmuş, her ne kadar Latîfî bu eserinde henüz kahvehanelerden bahsetmiyor olsa da²⁰ ahaliye kıssalar aktaran "kıssa-güzarlar" ve karagöz oynatan "lû'bet-bazlar" gibi hikâye anlatıcılarının bu muhitte bulunduğu, dahası ahalinin yüzünü okuyarak bu gösterileri "seyr-i 'acâ'ib" ve "temâşâ-yı garâib" ettiklerine dikkat çekmiştir.²¹

Son olarak literatürde âşık tarzı edebiyatın teşekkülü ile kahvehanelerin ortaya çıkışı arasında paralellik kuran araştırmacıların olduğuna dikkat çekmek, bu oluşumu ozanlardan âşıklara doğru giden çizgisel bir gelişime bağlayan görüşe alternatif sunması açısından bahsetmeye değerdir. Bu araştırmacılar, saz şairlerini kahvehane temelinde cereyan eden İstanbul kaynaklı şehirli bir edebî kültürün getirisi olarak görmekte ve 16. yüzyıl sonlarında oluşan kahvehaneler eksenli etkileşim zemininde Divan şairlerinden ilham alabilen âşıkların ortaya çıkışının mümkün hâle geldiğinden bahsetmektedirler.²²

¹⁶ Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları 1996), 3-8.

¹⁷ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, 81.

¹⁸ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, 81-86.

¹⁹ Kemalettin Kuzucu, "Kahvehaneden Kırâathaneye Geçiş ve İlk Kırâathaneler," *Türk Kahvesi Kitabı* içinde, haz. Emine Gürsoy Naskali (İstanbul: Kitabevi, 2011), 161-208.

²⁰ Bu durum eserin kaleme alınış tarihi ile alakalı olabilir, bkz. Nermin Pekin, "Evsâf-ı İstanbul," *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 3/3 (1974): 57-62.

²¹ Latîfî, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner-Pekin, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977), 51.

²² Bu tespitlerin genel bir sunumu için bkz. Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul* (İstanbul: 3F Yayınları, 2007), 22-49; daha detaylı bir çalışma için bkz. Uğur Durmaz, "Bir Mekânın Anatomisi: Halk Edebiyatı Ürünlerinin Yaratma ve İcra Ortamı Olarak Kahvehaneler," *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2020): 113-116.

Popüler Kültürde Tutunmanın İki Esası: Gelir ve Kitle

Tahtakale gibi işlek muhitlerde yer edinmiş kahvehanelerde ahaliye hikâyeler anlatarak toplumun daha geniş bir kesimine ulaşma imkânına sahip olan hikâyecilerinin dönemin popüler kültürüne tesir etmede başat bir rol oynadığı açıktır. Öte yandan anlatıları, şehirli için daha kolay erişilebilir bir noktaya taşıyan hikâyecilerinin popüler kültürde icrada bulunurken maişetlerini profesyonel veya yarı-profesyonel çerçevede temin ettiklerini belirtmek gereklidir.

Bu noktada Hattox'un konuya dair işaret ettiklerine bakıldığında, kahvehane sahiplerinin daha çok müşteri çekmek adına dükkanlarında performans sergilemek üzere hikâyecileri ile ücreti mukabilinde anlaşarak işbirliğine gitmelerinin yaygın bir pratik hâline geldiği anlaşılmaktadır.²³ Ramazan aylarında olmazsa olmaz hâle gelen bu gibi gösterilerin bir geleneğe dönüşmesi ve bu bağlamda anlatıcıların kahvehane sahiplerine ciddi manada müşteri sürekliliği kazandırmasının muhtemel oluşu bu işbirliğini haklı bir zemine taşımaktadır.²⁴

Kahvehaneler zemininde cereyan eden, ancak pek çok aktörün müdahilliği ile ayakta kalabilen bu tahkiye ekonomisinde fail olarak yer alan hikâyecilerinin icralarını, Burke'un dönemin Avrupa'sı için zikrettiği manada, profesyonel mi yoksa yarı-profesyonel olarak mı gerçekleştirdiklerini tespit etmek piyasadaki konumlarını tespit etmek açısından önemli görünmektedir. Özdemir Nutku'nun aktarımına göre, 18. yüzyılda meddahlık ek iş olarak da yapılabilen bir gösteri sanatı olabilmekte, bu duruma kanıt olarak dönemin ünlü meddahlarından Salih Efendi'nin şekercilik mesleği ile iştiğal ettiği ve meddah Mustafa Çelebi'nin ise esas olarak feşçilik ile meşgul olduğu bilinmektedir.²⁵ Bu gibi hikâyecilerinin hayatlarını başka yollarla kazanabilecekken gösteri sanatı ile ilgilenmeyi tercih etmelerinde pek çok etmenin rol sahibi olduğu aşikârdır. Ayrıca bu meslekleri icra etmenin gündelik hayatlarını ne ölçüde etkilediği, örneğin bu tarz dramatik işlevlere sahip gösteriler icra etmelerinin anlatıcıların gündelik hayatlarında herhangi bir kimlik karmaşasına sebebiyet verip vermediği ve toplumda bu ikilik hâlinin nasıl karşılandığı gibi sorulara cevap vermek her zaman mümkün olmasa da açık olan hususun kahvehanelerde gerçekleşen bu icraların hem icracılar hem de kahvehane sahipleri adına ciddi bir gelir kaynağı olduğu ve bu işlerin yarı-profesyonel şekilde de yapılabileceğine ahalinin ve mevcut piyasa şartlarının onay verdiği gerçektir.

Yarı-profesyonel veya profesyonel çerçevede icralarını gerçekleştiren hikâyecilerinin bu kimliklerle sınırlı kalıp kalmadığı İngiliz seyyah Robert Walsh'un anılarında kendine cevap bulur. İstanbul'u 19. yüzyıl başında ziyaret eden Walsh'un (ö. 1852) dönemin ünlü meddahı Kız Ahmed'in sahne alışını resmeden satırları Kız Ahmed'in kariyer yolculuğunu anlamlandırmayı kolaylaştırır niteliktedir:

²³ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, 92-93.

²⁴ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler*, 93.

²⁵ Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1997), 125.

Hele bir kurnazlığı vardı ki, onu bu noktada özellikle zeki ve başarılı buldum. Dinleyicinin merakını en üst noktaya çıkardığı ve herkesin onu soluğunu tutmuş dinlediği anda hikâyeyi kesiyor ve bulunduğu yükseltiden inerek bir çanak uzatarak para topluyordu. Herkes, çanak ne kadar çabuk dolarsa, onun hikâyeye o kadar çabuk başlayacağını bildiğinden acele ediyordu. Sonra elindeki para dolu çanakla yerine geçiyor ve hikâyeyi bıraktığı yerden sürdürüyordu. Ben de bir iskemleye ilişip çanağına para attım.²⁶

Yine Walsh'un aktardığına göre Kız Ahmed, zaman içinde öyle gelir elde eder ki kendi kahvehanesini açarak kahvehane sahibi mertebesine yükselir ve performanslarını burada sergilemeye başlar.²⁷ Bu durum popüler kültürde hikâye anlatıcılarına yönelik ciddi bir talebin olduğunu gösterdiği gibi kahvehaneler ve anlatıcılar ekseninde bir çeşit piyasa ortamının oluştuğuna da işaret etmektedir. Ayrıca icracıların sadece yarı-profesyonel ve profesyonel olma ikiliğine tabi tutulmadığını ve bu kimliklerinin feragat gerektirmeden bir arada bulunabileceğine dair bir icazete sahip olunduğunu göstermektedir. Ancak sadece bu icazetin verilmesinin kahvehane açmak için yeterli olmadığı da ortadadır. Kız Ahmed'in Diyâr-ı Rûm'un popüler kültüründe ancak belli bir talebe güvenerek kahvehane açma teşebbüsünde bulunabileceği, kendisinin kayda değer bir gelir etmesini de yatırımda bulunduğu bu piyasa ortamının sağladığı ve popüler kültürde tutunmak adına yeni bir kimlik daha edindiği iddia edilebilir.

Kahvehaneler merkezinde gelişen bu ekonominin, aynı zamanda Osmanlı'da Divan şairleri arasında yaygın metin üretim dinamiği olduğu düşünülen patronaj temelli metin üretiminin formelliğinden uzakta, kendine ait teamülleri olan farklı bir zemin sunması da dikkate değerdir. Zira bu zeminde anlatıcılar divan şairlerinin aksine, eserlerini yazılı olarak bir patrona sunmuyor, bunun yerine kahvehanelerde icra yoluyla kitlelerin önünde görücüye çıkarma yoluna gidiyorlardı. Dahası bu performansları için hem kahvehane sahibinden hem de seyircilerinden doğrudan veya dolaylı bir şekilde ücret talep ediyor ve bu ücretin seyircilerin teveccühüne bağlı olarak azalıp artacağını bilerek icralarını gerçekleştiriyorlardı.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde kendi döneminde şöhret sahibi bazı hikâye anlatıcılarının isimlerini teferruattan sakınmadan vermesi dikkat çekicidir.²⁸ Evliya'nın kendi döneminden yüzlerce ismi tafsilatlı bir şekilde sayabilmesi, Osmanlı popüler kültüründe anlatıcılar nezdinde kayda değer bir birikimin ve çok sayıda hikâye anlatıcısının icrada bulunduğu bir çeşit "piyasa"nın oluştuğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca, Evliya'nın bu anlatıcılardan bazılarının diğerlerinden sıyrılarak şöhret sahibi olduklarına dikkat çekmesi, zikredilen bu piyasa benzeri ortamda tıpkı günümüz popüler kültüründeki meşhur figürler gibi figürlerin ortaya çıkmasına olanak sağlayan, eşitlik temelinde yükselmeyen bir piyasanın kabul gördüğünü düşündürmektedir.

²⁶ Tercüme Özdemir Nutku'ya aittir, bkz. Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, 63; orijinal metin için bkz. Robert Wawlish, *A Residence at Constantinople During a Period Including the Commencement, Progress and Termination of the Greek and Turkish Revolutions* (Londra: Westley & Davis, 1836), 241.

²⁷ Robert Walsh'tan aktaran Özdemir Nutku'dur, bkz. Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, 69.

²⁸ Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, 27; Erbil Gökteş makalesinde bu anlatıcıların listesini paylaşmaktadır, bkz. Erbil Gökteş, "Evliya Çelebi Seyahatname'sindeki Mukallit, Mudhik, Kıssahan ve Meddahlar," *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 5 (1999): 37-52 ve 44-45.

Bu açıdan bakıldığında kahvehane ahalsinin, popüler kültürde “makbul” olanı tespit etmek, yani hangi icracıların popüler kültürde tutunabileceklerine karar vermenin ötesinde kimi icracıları bir seyyahın kitabına girecek kadar meşhur yaparak taltif edebildiği söylenebilir. Ahalinin popüler kültürü şekillendirmede azımsanmayacak bir rolü olduğu, yani sadece izleme eylemini üstlenen bir konumda olmadığı aşikârdır.

Popüler Kültürde Tutunmak İçin Taktikler

Hikâye anlatıcılarının piyasa benzeri bir ortamda tutunmak adına belli taktikler geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu taktiklerden ilki kolay öngörülebileceği gibi seyirciyi dışlamamak, onları gösteriye dahil ederek heyecanlarını yitirmelerini önlemektir. Bu anlamda icracıların, gülünmesi muhtemel kelime oyunları yaparak sözlü kültürün nimetlerinden faydalandıkları çokça görülmektedir. Daryo Mizrahi, hayâlilerin seyirci ile kurdukları iletişime odaklanan çalışmasında²⁹ hayâlilerin icralarında *bahçıvan* yerine *çakçıvan* veya *bahçe* yerine *çakçe* gibi basit kelime oyunları yaparak esasında seyircilerini icrada tutmayı hedeflediklerini söylemektedir.³⁰

Aynı şekilde âşıkların da muhataplarının gösteri sırasında ortaya koyduğu anlık tepkileri dikkate aldığı ve bu açıdan icralarının gidişatında majör değişikliklere gidebildiği bilinmektedir. Bu minvalde İlhan Başgöz’ün aktarımıyla seyircinin icranın gidişatında ne kadar söz sahibi olduğu, hatta hikâyenin gidişatını değiştirmeye muktedir bir yerde konumlandığını tespit etmek çarpıcıdır. Başgöz’ün anlatımına göre âşığın birinin anlattığı hikâyede baş karakterlerden biri yaralanır. Bunun üzerine seyircilerden biri yaralanan karakterin ölüp ölmediğini âşığa silah doğrultarak teyit etme ihtiyacı hisseder. Neyse ki âşık bu karakterin ölmediğini, yaralanma derecesinin ölüme sebebiyet vermeyecek derecede hafif olduğunu belirtir ve seyirci silahını kılıfına koyarak âşığı vurmaktan vazgeçer.³¹ Bu örnek kahvehanelerdeki gösteriler esnasında icracı ile seyirci arasında anlatının gidişatı üzerine muhtelif pazarlıklar yapılabildiğini göstermektedir. Kahvehanelerde cereyan eden bu tarz olayların kayda geçmesi, seyircilerin gerçeklik algısını yansıtması ve icracı ile hikâyenin gerçekliği üzerine istişareler yapılabileceğini göstermeleri açısından oldukça önemlidir.

Hikâye anlatıcılarından meddahların da benzer şekilde muhataplarının beklentilerine göre şekillenerek, anlatı repertuarlarını geniş tuttukları anlaşılmaktadır.³² Bu durum İngiliz tacir

²⁹ Daryo Mizrahi, “One Man and His Audience: Comedy in Ottoman Shadow Puppet Performances,” *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean* içinde, haz. Arzu Öztürkmen ve Evelyn Birge Vitz (Turnhout: Brepols Publishers, 2014), 271-287, özellikle 281-285.

³⁰ Daryo Mizrahi, “One Man and His Audience: Comedy in Ottoman Shadow Puppet Performances,” 282.

³¹ İlhan Başgöz, *Türkölü Aşk Hikayeleri: Bir Gösterim Olarak*, çev. Serdar Erkan (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008), 201-208.

³² Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, 72.

Thomas Thornton'ın da dikkatini çekmiş ve kendisi bu konuda detaylı bir betimlemede bulunmuştur:

Uzun ramazan gecelerinde, bir hikâye anlatıcısı olan meddah, özel toplantılarda ya da kahvehanelerde bazen Binbir Gece Masalları gibi olağanüstü güzellikteki tarihi hikâyeleri, bazen yabancıların ya da taşralıların davranış biçimlerini gülünç biçimde aktaran hikâyeleri anlatarak, bazen de siyasi taşlamalarla çok sayıda kişiyi eğlendirirler. Sıradan insanlar bile onları büyük bir zevkle dinlemekte, hikâyenin gelişimi, entrikaların karmaşıklığı ve yapılışı, anlatım biçimi, düşünceler, dil ve konuşmanın etkili olup olmamasına ilişkin eleştirilerde bulunmaktan ve yorum yapmaktan mutluluk duymaktadırlar.³³

Hikâye anlatıcılarının muhtelif anlatı izleklerine sahip olmalarını, popüler kültürde tutunmak adına geliştirdikleri bir diğer taktik olarak görmek mümkündür. Bu minvalde, hikâyelerini çoğunlukla İstanbul'da yaşanmış olaylardan devşiren meddahların tanıdık hikâyeler aracılığı ile ahaliye seslenmeleri böyle bir taktiğin ürünü olarak görülebilir.³⁴ Yine Âşık Ömer gibi kimi âşıkların, Divan şairlerine öykünür tarzda şiirler tertip etmeleri ve icralarında bu şairlerinkine benzer izlekler takip etmeleri de şehirli ahali nezdinde kabul görme arzularını yansıtır niteliktedir.³⁵

Hayâlîlerin de icralarını belirli taktikler eşliğinde ahali ile buluşturduğu görülmektedir. Bu anlatıcıların perdede icra ettikleri hikâyelerin, temelde mahalleli, Müslüman ve İstanbullu kişilerin gözünden aktarılması dikkat çekicidir. Bu bağlamda hayâlîlerin icralarında yerli ve şehre sonradan eklenen ahalinin sorunları gibi çok sayıda tezatlığı gerçek düzlemde kurmaca düzlemine yani perdeye aktarması onların piyasada tutunmak adına geliştirdikleri bir taktik olarak görülebilir. Öyle ki Karagöz oyunlarının 19. yüzyıl sonlarında icra edilen kayda geçmiş misallerine göz atıldığında, şehirde yaşanan olayların perdeye şehirli ve Müslüman bir mahallelinin zaviyesinden yansıtıldığı, şehre sonradan gelen Kastamonulu veya Kayserili gibi karakterlerle dahi alay edildiği görülmektedir. Bu anlamda Sabri Esat Siyavuşgil'in Karagöz oyununda mevcut tipleri kategorize ederken "dışarıklı Türk tipleri" şeklinde bir kategori üretmesi ve bu kategori altında "Kastamonulu, Rumelili, Trabzonlu, Bolulu, Aydınli ve Harputlu gibi tipleri listelemesi

³³ Thomas Thornton, *Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle: Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*, çev. Ercan Ertürk (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 292; orijinal metin için bkz. Thomas Thornton, *The Present State of Turkey* (Londra: J. Mawman, 1807), 318.

³⁴ Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, 95.

³⁵ Bu etkileşimler konusunda bkz. Cemal Kurnaz, *Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Müştarekleri* (İstanbul: Berikan Yayınevi, 2011), 167-169 ve 199-203; nitekim Osmanlı bağlamında Âşık Ömer gibi âşıkların yanında Karacaoğlan ve benzeri kırsal kültürde yaşayan âşıklar ile Kayıkçı Kul Mustafa gibi kahramanlık konularını merkezine alan yeniçeri âşıklar da bulunmaktadır. Sonuçta Karacaoğlan gibi âşıkların çoğunlukla kırsalda yaşayana ahaliilerine divan edebiyatının duyarlılıkları çerçevesinde şiirler söylemesi veya hikâyeler anlatması ne kadar tutarsız olacaksa, Âşık Ömer gibi âşıkların da şehirde yaşayan ahaliye Karacaoğlan'ın kitlesine göre bazı icralarda bulunması da tutarsız olacaktır, bkz. İlhan Başgöz, *Karac'oğlan* (İstanbul: Cem Yayınları, 1977), 11-27; Mehmet Fuat Köprülü, *XVIIinci Asır Sazşairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1930), 5-24.

önemlidir.³⁶ Buradan yola çıkarak hayâfilerin, şehre yeni gelenleri perdede ötekileştirerek bir çeşit şehirli kimliği ürettiği, bunun da popüler kültürde tutunmak adına geliştirilmiş bir taktik olabileceği düşünülebilir. Zira kendileri böylece şehirli kültürün birer parçası olmakta ve şehirli ahalinin gözünde muteber bir konuma gelebilmektedir. Ayrıca hayâfilerin, çoğu zaman gündelik hayatı tersinden okuyan icralar gerçekleştirerek kitlelerine alternatif bir dünya sunmaları da popüler kültürde tutunmak adına geliştirilen taktikler içinde değerlendirilebilir.³⁷

Hikâye anlatıcılarının popüler kültürde aynı zamanda kendi aralarında da bir rekabet ilişkisi geliştirdikleri görülmektedir. Sözlü düzlemde gerçekleştirilen atıf, anıştırma ve karşıt ifade geliştirme teşebbüslerinin popüler kültürde tutunmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sözü edilecek icracılardan âşıkların, yeteneklerini göstermek adına kendi aralarında atışmalar yaptıkları, bu atışmaların da genellikle kahvehanelerde tertip edildiği bilinmektedir.³⁸ Fakat bu gibi rekabete örnek teşkil edebilecek hususların, Osmanlı popüler kültüründe günümüzden farklı bazı sınırlarının bulunduğunu unutmamak gerekir. Keza 17. yüzyılın meşhur âşıklarından Âşık Ömer'e ait olduğu düşünülen, -kaynaklarda şairnâme olarak geçen ve temelde âşıkların kendilerine tesir eden şairleri aktardıkları- bir kaynaktan, "rakibi" olarak görülebilecek çoğu âşığı övdüğü görülmektedir.³⁹ Bu bulgudan hareketle Âşık Ömer'in bu âşıklarla rekabet ilişkisi geliştirmediğini düşünmek fazla iyimser bir yorum olacaktır.

Hikâye anlatıcılarının dolaşımında olan belli anlatılardan istifade ederek icralarını ahalinin tanıdık olduğu izlekler etrafında şekillendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda tarihte yaşanmış olaylardan şahısların başından geçen tecrübeler, dinî hususlardan kurmaca konulara kadar geniş bir yelpazeye uzanan çok sayıda anlatıdan istifade eden hikâye anlatıcılarının, kahvehanelerde seyircilerine bu gibi hikâyeleri aktarırken popüler kültürde yer edinmiş ortak duyuş, inanış ve hassasiyetleri yeniden üreterek kitlelerin nezdinde ilgi çekici hâle getirdiği söylenebilir.⁴⁰ Nitekim Hüsrev ü Şîrin anlatısının Diyâr-ı Rûm'da Ferhâd karakterinin ön plana çıktığı Ferhâd ü Şîrin'e

³⁶ Metin And, *Karagöz: Turkish Shadow Theatre* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 91-131; Siyavuşil bu konuda çok sayıda örnek verir, bkz. Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz: Psiko-Sosyal Bir Deneme* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 173-178, liste için bkz. 173 ve 174.

³⁷ James Smith, "Karagöz and Hacivat: Projections of Subversion and Conformance," *Asian Theatre Journal* 21/2 (2004): 187-193.

³⁸ İlhan Başgöz, "Digression in Oral Narrative: A Case Study of Individual-Remarks by Turkish Romance Tellers," *The Journal of American Folklore* 99/391 (1986): 5-23.

³⁹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul: Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, 1936), 431-434.

⁴⁰ Öte yandan Tülün Değirmenci'nin Hamzanâme gibi belli bir kahraman odağında gelişen anlatılara ait metinleri değerlendirirken bu gibi anlatılarda tek işlenen konunun kahramanlık teması olmadığı, anlatılarda aynı zamanda "olağanüstü unsurlarla zenginleştirilmiş aşk ve macera hikâyelerinin de yoğun" olarak işlendiği tespitinde bulunması önemlidir. Bu açıdan bakıldığında popüler kültürde dolaşımında olan anlatıların tek bir yüze sahip olmadığı, her anlatının içiçe geçmiş farklı anlam katmanlarına sahip birer anlatı olduğu açıktır, bkz. Tülün Değirmenci, "Söz Bir Nesnedir ki, Zâil Olmaz: Osmanlı İstanbul'unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma (Hikâye-Resim-Kitap)," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Edebiyat-Kültür-Sanat)* Cilt 7 içinde, haz. Hatice Aynur (İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015), 638.

dönüşerek daha cazip hâle getirildiği bilinmektedir. Hüsrev adlı bir hükümdar ile Şîrîn adlı bir hükümdar kızı arasında geçen saray temelli bir aşk hikâyesine dayanan Hüsrev ü Şîrîn anlatısında, merkezi bir rol üstlenmeyen Ferhâd karakterinin Osmanlı bağlamında özellikle de halk anlatılarında öne çıkarılması, anlatı icracılarını, mekânları ve anlatıların kaderini tayin etmede söz sahibi bir kitlenin varlığını gerekli kılmaktadır.⁴¹

Sonuç

Kahvehanelerin sosyo-kültürel açıdan farklı düzeyde kimselerin katılımına daha açık bir yapıda olmasından hareketle meclislerden ayrı düşünülmesi gerektiğinin vurgulandığı bu makalede, bu mekânlarda âşık, meddah ve hâyalî gibi hikâye anlatıcılarının geniş bir kitleye hitap etme fırsatı bulduklarına işaret edildi. Dahası hikâye anlatıcılarının bu icralarında çeşitli yollarla izleyiciler ve kahve sahiplerinden para topladığına, bunun da Osmanlı bağlamında patronaj sisteminden farklı bir gelir elde etme tarzı geliştirdiğine ve kendi içinde bir piyasa ortamı ürettiğine dikkat çekildi. Tüm bu bulguların popüler kültürde anlatıcıların performanslarının kahvehane müdavimleri tarafından belirlenmesine yol açtığı ve bu anlamda hikâye anlatıcılarının popüler kültürde tutunmaya çalışırken dinleyicilerinin istek ve beğenisini göz önünde bulundurarak icralarını şekillendirdiğinin altı çizildi. Oluşan bu zeminde, hikâye anlatıcılarının dönemin popüler kültüründe tutunabilmek adına muhtelif rekabet ilişkileri içinde buldukları ve kimi taktikler geliştirdiklerinin üzerinde duruldu.

Makale 1550 ila 1850 arası gibi geniş bir zaman diliminde hikâye anlatıcılarının popüler kültürde nasıl tutunmaya çalıştığına tespit etmeye çalıştığı için şüphesiz bazı handikaplar barındırmaktadır. Bunların başında böylesi geniş bir zaman dilimine odaklanmanın kendi içinde bazı genellemeler üretebilecek olması gelmektedir. Örneğın, popüler kültürün işleyişı konusunda İstanbul ile Diyâr-ı Rûm'un taşra şehirlerinde aynı dinamikler mi geçerlidir? Veya Diyâr-ı Rûm'da hikâye anlatıcılarının popüler kültürde oynadığı roller dönemsel olarak nasıl değişmiştir? 17. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında ne gibi farklar vardır? Bu açıdan dönemin tarihsel gelişmeleri karşısında hikâye anlatıcılarının pratikte oynadığı rol ve aldıkları konum da dikkat çekici bir noktadır. Yine anlatıcıların popüler kültürde tutunmaya çalışırken geliştirdikleri taktiklerin sayısını artırmak da elbette mümkündür. Fakat tek bir makalede tüm bu sorulara tümünden cevap vermenin mümkün olmayacağı açıktır. Bu makale âşık, meddah ve hâyalî gibi hikâye anlatıcılarının popüler kültürdeki kilit rolüne, daha önemlisi bu ortamın maddiyat temelli yapısına dikkat çekebilmiş ise amacına ulaşmış olacaktır.

⁴¹ Metin Özarslan, *Mukayeseli Bir Araştırma: Ferhat ile Şirin* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 49-51.

Kaynakça

- And, Metin. *Karagöz: Turkish Shadow Theatre*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- And, Metin. “Halk Tiyatrosunun Genel Görünümü.” *Geleneksel Türk Tiyatrosu: Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri* içinde, 177-197. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1985.
- Başgöz, İlhan. *Karac’oğlan*. İstanbul: Cem Yayınları, 1977.
- Başgöz, İlhan. “Digression in Oral Narrative: A Case Study of Individual-Remarks by Turkish Romance Tellers.” *The Journal of American Folklore* 99/391 (1986): 5-23.
- Başgöz, İlhan. *Türküli Aşk Hikâyeleri: Bir Gösterim Olarak*. Çeviren Serdar Erkan. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2008.
- Berkey, Jonathan. “Popular Culture under the Mamluks: A Historiographical Survey.” *Mamlūk Studies Review* 9/2 (2005): 133-146.
- Bingül, İlyaz. *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekanları*. İstanbul: Gram Yayınları, 2013.
- Burke, Peter. *Popular Culture in Early Modern Europe*. New York: Harper, 1978.
- Burke, Peter. *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-1989*. Cambridge: Polity, 1990.
- Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınları, 2007.
- Değirmenci, Tülün. “Kahve Bahane, Kahvehane Şahane: Bir Osmanlı Kahvehanesinin Portresi.” *Bir Taşım Keyif Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* içinde, hazırlayan Ersu Pekin, 119-137. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Değirmenci, Tülün. “Söz Bir Nesnedir ki, Zâil Olmaz: Osmanlı İstanbul’unda Hamzanâme Geleneğine Göre Kamusal Okuma (Hikâye-Resim-Kitap),” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Edebiyat-Kültür-Sanat)*, Cilt 7 içinde, hazırlayan Hatice Aynur, 634-649. İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015.
- Durmaz, Uğur. “Bir Mekânın Anatomisi: Halk Edebiyatı Ürünlerinin Yaratma ve İcra Ortamı Olarak Kahvehaneler,” *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2020): 111-129.
- Durmuş, Tuba Işınsu. *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*. İstanbul: Doğan Kitap, 2009.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, 1936.

- Hattox, Ralph, S. *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*. Çeviren Nurettin Elhseyini. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Herzog, Thomas. "Mamluk (Popular) Culture: The State of Research." *Ubi sumus? Quo vademus? Mamluk Studies -State of the Art* içinde, hazırlayan Stephan Conermann, 131-158. Göttingen: V&R Unipress, 2013.
- Göktaş, Erbil. "Evliya Çelebi Seyahatname'sindeki Mukallit, Mudhik, Kıssahan ve Meddahlar." *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 5 (1999): 37-52.
- Güngör, Şeyma. "İstanbul Meddah Hikyelerinde Yer Alan Sohbet Meclisleri." *Antik ağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Edebiyat-Kültür-Sanat)*, Cilt 7 içinde, hazırlayan Hatice Aynur, 641-645. İstanbul: Kültür A.Ő. Yayınları, 2015.
- Grbzel, Aslıhan. *Taming the Messiah: The Formation of an Ottoman Political Public Sphere, 1600–1700*. Berkeley: University of California Press, 2023.
- Işın, Ekrem. "İstanbul'da Modernleşme ncesi Gündelik Hayat." *İstanbul'da Gündelik Hayat* içinde, 17-73. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- İbrahim Peçevî. *Peçevi Tarihi*. Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal. Cilt 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- İnalcık, Halil. *Has-Bağçede 'Ayş u Tarab: Nedimler Şairler Mutribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Kafadar, Cemal. "How Dark is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul." *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean* içinde, hazırlayanlar Arzu ztrkmen ve Evelyn Birge Vitz, 243-269. Turnhout: Brepols Publishers, 2014.
- Kafescioğlu, iğdem. *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2009.
- Ko, Yunus. "Osmanlı Dnemi İstanbul Nfus Tarihi." *Türkiye Araştırmaları Literatr Dergisi* 16 (2010): 171-200.
- Köprülü, Mehmet Fuat. *XVII nci Asır Sazşairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1930.
- Kurnaz, Cemal. *Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Mşterekleri*. İstanbul: Berikan Yayınevi, 2011.
- Kuzucu, Kemalettin. "Kahvehaneden Kırathaneye Geçiş ve İlk Kırathaneler." *Türk Kahvesi Kıtabı* içinde, hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, 161-208. İstanbul: Kitabevi, 2011.
- Latîfî, *Evsâf-ı İstanbul*, hazırlayan Nermin Suner-Pekin, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.

- Mizrâhi, Daryo. "One Man and His Audience: Comedy in Ottoman Shadow Puppet Performances." *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean* içinde, hazırlayanlar Arzu Öztürkmen ve Evelyn Birge Vitz, 271-286. Turnhout: Brepols Publishers, 2014.
- Nutku, Özdemir. *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1997.
- Özarıslan, Metin. *Mukayeseli Bir Araştırma: Ferhat ile Şirin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Pekin, Nermin. "Evsâf-ı İstanbul." *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 3/3 (1974): 57-62.
- Siyavuşgil, Sabri Esat. *Karagöz: Psiko-Sosyal Bir Deneme*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Shoshan, Boaz. *Popular Culture in Medieval Cairo*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Smith, James. "Karagöz and Hacivat: Projections of Subversion and Conformance." *Asian Theatre Journal* 21/2 (2004): 187-193.
- Storey, John. *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction*. Londra: Routledge, 2021.
- Şiviloğlu, Murat R. *The Emergence of Public Opinion: State and Society in the Late Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Thornton, Thomas. *The Present State of Turkey*. Londra: J. Mawman, 1807.
- Thornton, Thomas. *Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle: Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*. Çeviren Ercan Ertürk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Walsh, Robert. *A Residence at Constantinople During a Period Including the Commencement, Progress and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*. Londra: Westley & Davis, 1836.